

**16. JUUNIL TÄHISTATAKSE KILTSI LOSSI 200. JA KILTSI KOOLI 135. AASTAPÄEVA.
KELL 12 AVATAKSE MÄLESTUSKIVI KILTSI PARGIS.
JÄRGNEVAD KONTSERT JA VILISTLASTE KOOSVIIBIMINE.**

KILTSI LOSSIST JA KOOLIST

1990 on Kiltsi rahvale kolmekordse juubeli aasta. 200-aastaseks saab Kiltsi loss, sellest 70 aastat on mõisahooned olnud Kiltsi kooli käsutuses. Aga 135 aastat on Kiltsi ümbruskonna lastele vaimuvalgust jagatud, nii palju möödub esimese kooli asutamisest.

Kiltsi alad läänistati Assenite mõisnikuperekonnale XIII sajandi algupoolel. Nende nime järgi sai paikkond saksakeelse nime «Ass».

Kas vasall-linnuse rajati 1293, nagu väidab kroonik Johann Gottfried Arndt, või sadakond aastat hiljem, nagu arvavad linnuseuurijad, on esialgu ebaselge. Aga on teada, et XVI sajandi alguses osales väike kants otsest sõjategevuses. XVII sajandi alguseks oli kindlus varemetes.

Mõisaansambli asuti uuesti üles ehitama 1770-ndatel aastatel.

Hoone on ehitatud varaklassitsistlikus stiilis. Tänaeni on kasutusel ka vasall-linnuse suured võlvitud keldrid. Endisest linnusest pärineb samuti lõunapool-

se ümartorni keldriruum laskeavadega. Hoone lääneküljel on säilinud mõned müüriosad, mis kuuluvad nähtavasti linnuse veega piiratud eelkindlusele. Mõnevõrra raskepärane arhitektuur ümarate ja nelinurksete nurgatornidega viitab kunagisele linnusele.

Arhitektuurimälestisena kuuluvad kaitse alla ka kõrvalhooned, millest on huvipakkuvaim vana vesiveski, ehitatud tõenäoliselt XVI sajandil. See on vaim säilinud veskihoone Eestis.

XVIII sajandi viimasel veerandil rajatud mõisaansambel on üks Eesti suurejoonelisemaid. Osalt hilisbarokse, osalt varaklassitsistlikus stiilis mulje annab selle esikülj. Hoone on kahekorruseline, nurgatornid aga kolmekorruselised. Peahoone koos tiibhoonetega moodustab poolkaare.

XVI sajandi mõisaomaniku

nimest — Gilsen — on tuletatud kohanimi Kiltsi.

Aastail 1801—1846 kuulus Kiltsi mõis Vene esimese ümbermaailmareisi juhile, õpetlasele ja meresõitjale admiral Adam Johann von Krusensternile. Siin koostas ta (1815—1822) oma tuntud «Lõunamere atlase». Kuulus meresõitja suri 1846. a. ja tema põrm on sängitatud Tallinna Toomkirikusse, perekonna matmispaik asub Väike-Maarja kalmistul.

Hiljem kuulus loss tema järglastele, kelle sidemed mõisaga polnud eriti tihedad.

Teadaolevatel andmetel hakati lapsi Kiltsi piirkonnas järjekindlalt õpetama 1855. a. Esimene kooliskäimise koht olnud väike saun Sootaguse külas Raba talu maal, kus lapsed käinud paar korda nädalas katekismust ja piiblitlugu õppimas. Lugemise ja kirjutamisega olnud lugu halvem, sest väikese akna tõttu polnud piisavalt valgust, ravisel pörandil oli ka vähe ruumi. Õpetaja olnud Muda Märt, vähese kirjaoskusega vanem mees, kes käinud ka mõisateol.

1870. a. laskis Kiltsi vallavalitsus ehitada Greenbergi talu kambri otsa suuremate akende-

ga klassiruumi. Õpetaja oli Jakob Greenberg.

Kui vallad ühendati ja tekkis Vao vald, ehitati 1884. a. Nõmme-Rägaväljale uus koolimaja. Kooliaasta kestis 15. oktoobrist 15. aprillini, kool oli kolmeklassiline.

Eesti iseseisvuse algul hakkasid Kiltsi jaama ümbruse elanikud taotlema kooli asutamist Kiltsi, sest Nõmme külas asuv kool oli jaamast viie kilomeetri kaugusel, enamik õpilasi oli aga Kiltstist.

Esialgu kavatseti avada Kiltsi kooli paralleelklass I ja II õppeaasta õpilastele. Mõisa riigile ülevõtmisega loodeti sealt kooliruum saada.

15. jaanuaril 1920 avatigi Rägavälja kooli paralleelklass endises valitsejamajas. Kuid kooliruumide saamine mõisa peahoonesse ei läinud raskusteta. Üürileping valitsejamajas õeldi 1920. a. kevadel üles, kui Kiltsi mõis riigistati.

Nii oli paralleelklass 1920. a. sügisel peavarjuta. Kooli hoolekogu oli sunnitud üürima ruumi Nõmme külast Alliku talust. Nimetatud koht oli aga oma kauguse tõttu sobimatu, tee sügiseti ja kevaditi põhjatu porine, ruum madal ning õhutamisvõimaluseta.

Kirjavahetus ministriumide-

ga aga kestis ning selle tulemusena õnnestus 1921. a. sügiseks mõisa peahoonest koolile üks ruum üürida. 22. septembril 1921 alustas paralleelklass seal tööd juba iseseisva koolina — Kiltsi 2-klassilise koolina. Vald tasus kasutatava ruumi rendi. See oli kõrge — 32 000 marka. Valla hooleks oli ka kooli küte, valgustus, remont. Abistati inventari ja õppevahendite muretsemisel. Tõelise hoolitsejana on tegutsenud ka kooli hoolekogu.

1924/25. õppeaastast on kool kuueklassiline, õpilasi 118, õpetajaid 5. Koolijuhatajaks sai Villem Alto (Altoa). Rägavälja kool suleti ja õpilased toodi Kiltsi üle.

Järgmise paari kümne aasta kestel sammus kool pikkamisi, kuid pidevalt tõusuteed. Õpilaste arv püsis 120 ümber. Olid liitklassid, õpilasi kompleksis isegi kuni 48. Koolinõunik on külastanud kooli kaks-kolm korda aastas ja ikka kooli tööga rahule jäänud. Au sees on olnud kirjanduse lugemine. Kooli raamatukogu on agaralt kasutatud, keskmiselt on lugenud üks õpilane üle 50 raamatu aastas.

Töötasid mitmed organisatsioonid ja ringid. Lootusering «Helk», kus osales üle poole õpilaste rest, korraldas karskuspäevi, huviohtuid, valguspiltide tunde, kirjandivõistlusi. 1931. a. alates

tegutsesid noorkotkad ja kodutütred. Arvukalt on olnud osavõtjaid Kilti algkooli kooperatiivis. Asutati õpilasorkester. 1935. a. rajati kooliaed.

Viimase sõja ajal oli lossis ja ka tiibhoonetes Saksa sõjavägi. Kooli peeti endises valitsemajajas.

Sõja lõppedes oli loss jällegi laostunud olekus: ruumid lõhutatud, keskküte ei töötanud.

Pärast sõda muudeti kool 7-klasiliseks. Direktorina jätkas tööd A. Traks. Raskusi oli kuhjaga, aga neist püüti üle saada. Puudust tunti kõigest: ei jätkunud kütet, õppevahendeid ega riietusesemeid. Õppenõukogu koosolekul otsustati korjata kokku kõik puhtad paberitükid vihikute valmistamiseks, korraldada vanematele jalanõude valmistamise kursusi ning kütet varuda aktsiooni korras. Klassides asutati kassad annetuste kogumiseks. Võeti vastu kõike: raha, tolmulappe, seapekki, maiustusi jms. Neid annetusi kasutati nii koolitöös kui ka puudust kannatavate õpilaste toetamiseks. Pöörati tähelepanu viisakale käitumisele ja õhutati töökusele.

Aasta-aastalt kasvas koolidele kõrgemalt poolt tulevate ettekirjutuste hulka. Anti detailseid juhiseid töö planeerimiseks. Nii võibki ühest protokollist lugeda,

et «vene keele õpetamisel nominatiivi selgese saamisel võtta kohe vaatlusele genitiiv». Esma-tähtsus oli poliitilisel kasvatusel. Õpetajatel oli rohkesti igasuguseid ühiskondlikke ülesandeid: viljavarumine, riigilaenude tellimine, loengute pidamine, agitaatori kohustused valimiste ajal jm.

Rohketele aruteludele ja parandusotsustele vaatamata kor-dusid aastate jooksul ikka samad puudused: vähene õppimis-huvi ja käitumishälbed mõningate õpilaste juures. Ei aidanud Krupskaja, Makarenko ega Ka-linini refereerimine, samuti töö väljaselgitamine, et «pole halbu õpilasi, vaid on halvad õpetajad».

25. märts 1949 sästis küll kõiki koolis töötanud õpetajaid, kuid nii mitmedki õpilased pi-did koos vanematega pika tee-konna ette võtma.

1949. aastal, pärast küüditamist, loodi ka komsomoliorgani-satsioon ning hoogustus nii õpi-laste kui ka õpetajate ühiskond-lik töö.

1950. a. hävitas tulekahju tiibhoonete katused. Nende taastamine nõudis kooli juhtkonnalt eesotsas A. Lauringsoniga suurt vaeva. Kuid vaatamata raskus-tele materjali ja tööjõuga need taastati ning koolitöö jätkus.

1960-ndate aastate tähelepanu-

värne saavutus on kooliaia ümberkujundamine direktor V. Nageli juhtimisel. Park ja aed said uue näo, toodi juurde rohkesti uusi puulikke ja harulda-si taimi: V. Nagelil oli entusiasmi ja kunstimaitset ning tema eestvedamisel püüti alakultuuri õpilaste kaudu ka kodudesse viia. Kool sai 1965. a. Moskvas rahvamajandusnäitusel III järgu diplomi, autasusid pälvivad mit-med õpilased ja õppe-katseaia juhataja Veera Nagel.

Neil aastail vähenes õpilaste arv järjest: kui 1960. a. oli õpi-lasi 217, siis kümme aastat hil-jem 131. See protsess jätkus ka järgnevatel aastatel ning õpi-laste arv oli kõige väiksem 80-ndate aastate algul — 112—120.

1973. aastast alates kooliju-hiks olnud Lembit Keeruse ajal on paranenud kooli majandus-lik olukord. Viidi keskküttele koolimaja tiibhooned. Tänu Vao ühismajandi juhtkonnale on kool saanud tellida klassidesse ja ka-binettidesse individuaaljooniste järgi valmistatud mööblit ning varustatud tehniliste vahendite-ga.

Täna on koolis õpilasi 150, õpetajaid 16. Õpetaja-metoodiku nimetus on praegu töötavatest õpetajatest M. Võhandul, K. Kasemaal (varem töötanud L. Heinlal), vanemõpetaja on V. Kaur.

Kool on aastaid tuntud maa-konnas ja Eestis kui aktiivne osaleja looduskaitse tegevuses. Tunnustust on leidnud õpe-katseaed. Aiatöö hingeks on pikki aastaid olnud Kaja ja Arno Kasemaa. Silmapaistvaid tulemusi on olnud aineolümpiaadidel, eriti M. Võhandu õpilaste keemias ja bioloogias. Tubliit on tegutsenud kooli sportlased õpetaja V. Kauri juhtimisel. Heal tasemel on nii tütarlaste kui ka poiste tööõpetus (õp. L. Heinla, M. Leemets, V. Kaur). Märkima peab samuti kauaaeg-se õpetaja L. Heinla tulemuslik-ku tööd kunstioptetuses. Igal aastal toovad auhindu kooli noor-tuletõrjujad, keda üle 20 aasta on juhendanud õp. A. Saaremäel.

Aastate vältel on töötanud Kilti koolis palju suurepäraseid inimesi, õppinud sadu õpilasi, kellest on saanud lugupeetavad tööinimesed. Tuntumad neist on Kersti Merilaas, Heino Väli, Mihkel Järna, Uno Leist, õpetajad Villem Alto(a), Voldemar Toom, Arno Kasemaa. Kauaaegsed õpe-tajad ja koolitõetajad on Hein-richt Bach (Hindrek Oja), Ellen Lauringson, Liili Heinla (Hin-nosaar), Helene Rükken, Helmi Kull.

Juta TORMA,
õpetaja Kilti koolis
aastast 1960

Honorar Virumaa fondi